

Наукова бібліотека СумДПУ імені А. С. Макаренка

ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

інформаційна довідка

Суми 2025

Кожний правопис складається головним чином на основі двох засад: історично-етимологічної та фонетичної – цеб-то, з одного боку пишуть так, як писали встаровину, а з другого – пильнують цей процес по можливості пристосувати й наблизити до живої вимови.

Іван Огієнко

Український правопис, починаючи з IX століття свого розвитку, пройшов складний шлях.

Тисячолітня історія українського правопису має **чотири періоди**.

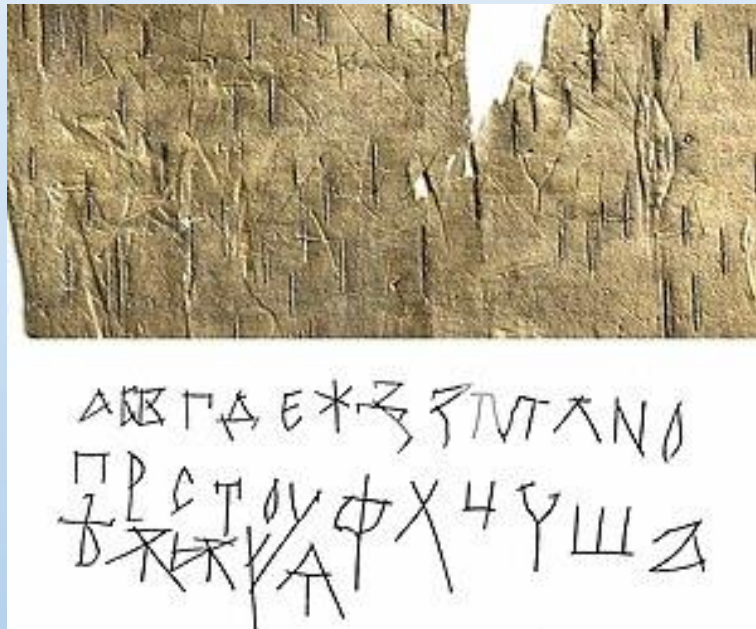
Перший: Українсько-слов'янський період (X–XVII ст.) Староукраїнська мова орфографічні традиції просвітників та проповідників християнства Кирила й Мефодія.

Брати Кирило і Мефодій – просвітителі, творці слов'янської абетки, перших християнських пам'яток слов'янської писемності й старослов'янської мови.

Сучасний український алфавіт – це видозмінена давня слов'янська азбука, яку називають кирилицею. Кирилиця є основою українського письма.

У Київській Русі ця азбука особливо поширилася після офіційного прийняття християнства в 988 р. Кириличний алфавіт складався із 43-х літер, що мали словесні назви.

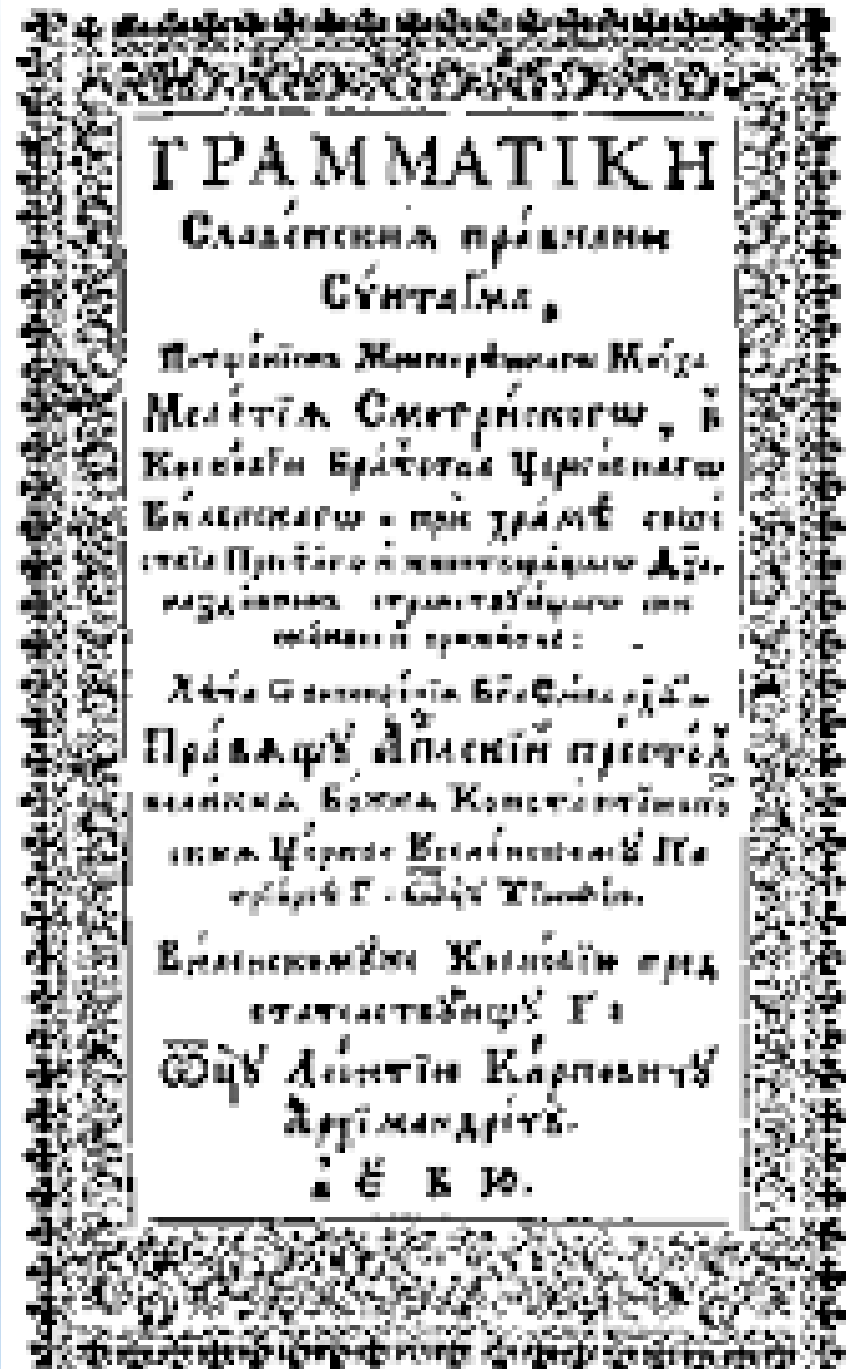

Берестяна грамота № 591 з кириличною абеткою, XI ст.

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Єє	Жж	Ѕѕ	Зз/Зз
azŭ	bukŭ	vědě	glagoli	dobro	estĭ	živete	dzelo	zemlja
a	b	v	g	d	e	ž	dz	z
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[ε]	[ʒ]	[dz]	[z]
Нн	И/İï	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
iže	i	kako	ljidije	mŭslite	naši	onŭ	pokoi	rĭci
i	i, i	k	l	m	n	o	p	r
[i]	[i]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]	[r]
Сс	Тт	Уу/Уу	Фф	Хх	Уу	Цц	Уу	Шш
slovo	tyrdo	ukŭ	fŭtŭ	xērŭ	otŭ	ci	črvĭ	ša
s	t	u	f	x	ō, w	c	č, ch	š, sh
[s]	[t]	[u]	[f]	[x]	[o:]	[ts]	[tʃ]	[ʃ]
Щщ	Ъъ	Ыы	Ьь	ѦѦ	Юю	ѢѢ	ѦѦ	ѢѢ
šta	jerŭ	jerŭ	jerĭ	jatĭ	ju	ja	ęsŭ	jęsŭ
št, shta	ŭ, u:	ŭ	i	ě	ju	ja	ę, ě	ję, jě
[ʃt]	[ʌ]	[y]	[ɪ]	[ja]	[iu]	[ia]	[ɛ]	[jɛ]
ѦѦ	ѢѢ	ѦѦ	ѦѦ	ѦѦ	ѦѦ	ѦѦ	ѦѦ	ѦѦ
qsŭ	jq̄sŭ	ksi	psi	fita	ižica	je:	gerv	otŭ
q, ō	jq̄, jō	ks	ps	θ, th	ŭ	je	đ, dj	ōt, wt
[ʃ]	[iʃ]	[ks]	[ps]	[t, θ, f]	[ɪ, y]	[ie]	[dʒ, dj]	[otŭ]

Другий: Староукраїнський період (остання чверть XIV – початок XVII ст.) староукраїнське, церковне письмо південнослов'янської орфографії. Мова, як живий організм, невпинно росла й змінювалася, тоді як правопис лишався незмінним. Утворилася невідповідність усної та письмової мов. Церква дбала про більше наближення церковної мови до розуміння народу. Такий правопис був започаткований Євфимієм Тирновським у XIV ст. у Болгарії.

Третій: Норми «Граматики» Мелетія Смотрицького 1619 року (XVII – початок XIX ст.) «Граматика славенскія правилное синтагма» Мелетія Смотрицького стає законодавцем щодо правопису для всіх слов'янських народів, зокрема, і в Україні до XIX століття. Орфографія староукраїнської писемності вже більш пристосовується до української фонетики. Цей період в історії староукраїнської орфографії позначений національною самобутністю. Лінгвіст М. Смотрицький увів у наш алфавіт букву ґ.

*Титульна сторінка
«Граматики слов'янської»
видання 1619 року*

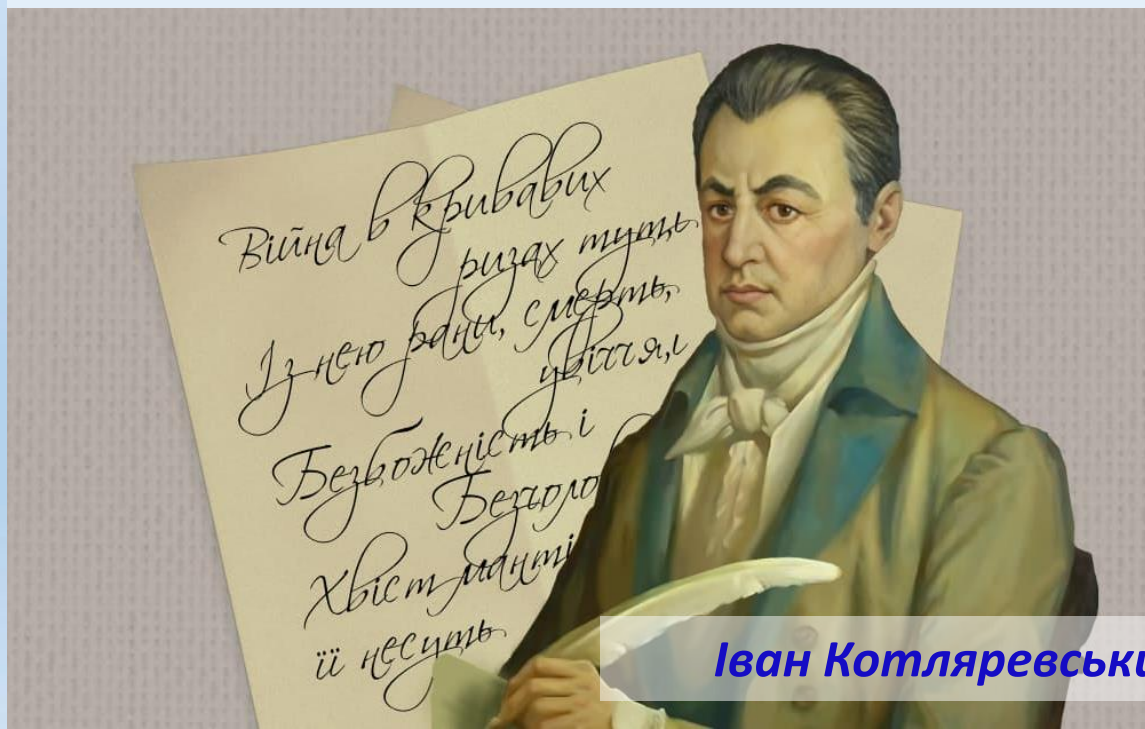
Упорядником нового правопису в Україні став учений того часу **Мелетій Смотрицький** (1578-1633), родом з містечка Смотрича на Поділлі. Його відома праця вийшла друком в місті Єв'є.

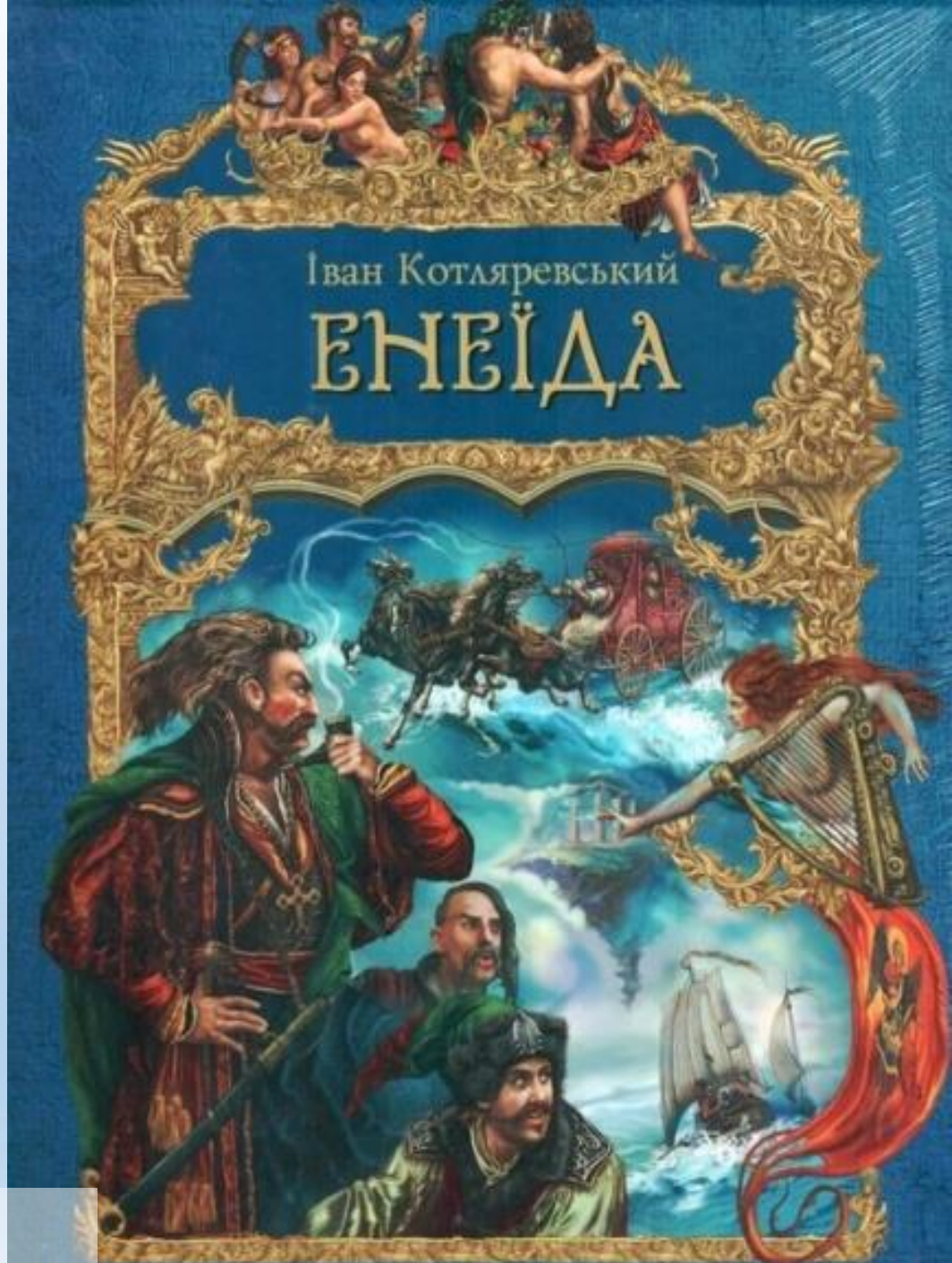
Мелетій Смотрицький

Складена письменником-полемістом і церковним діячем Мелетієм Смотрицьким, «Граматики слов'янська» – перший у славистиці повний курс церковнослов'янської мови в українській редакції. «Грама́тика Славенскія правильноє Сінтаґма», на 150 років стала головним джерелом граматичного знання для всього слов'янського світу.

Четвертий: Новоукраїнський період (XIX ст. – сьогодні) починається з першої чверті XIX ст., відбувалося формування нової української літературної мови на народній основі. Починається та розвивається формування сучасного українського правопису. Від часу написання «Енеїди» **Івана Котляревського** з 1798 до 1905 рр. було запропоновано до 50-ти різних орфографічних систем.

Іван Котляревський

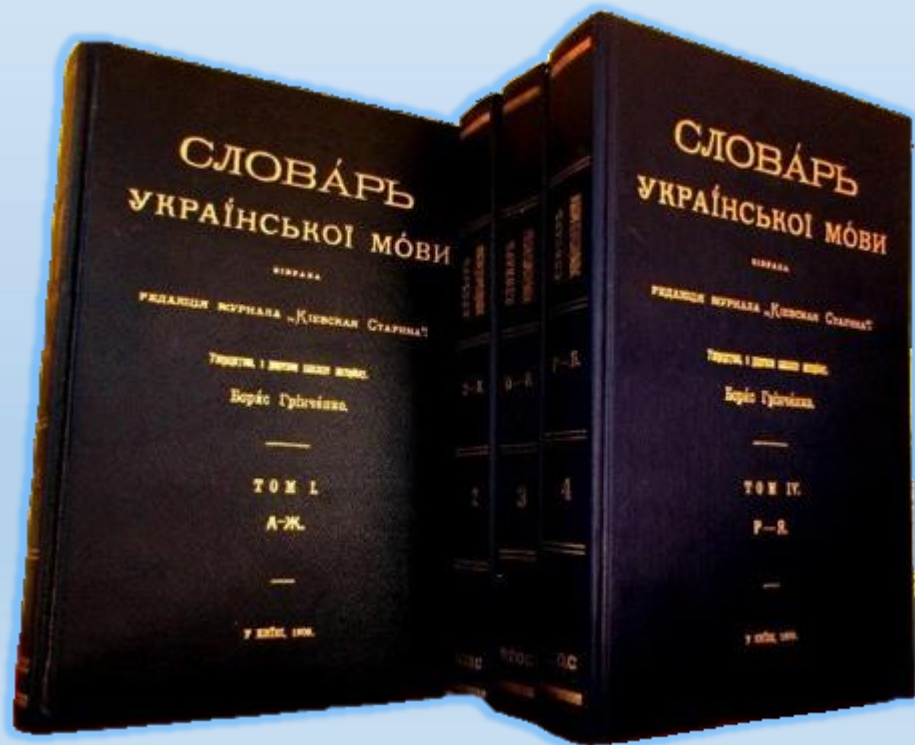
А. К. Павловскій.

Батьком нового правопису став **Олександр Павловський**, автор першої в XIX столітті української граматики. Павловський перший звернув увагу на багатство української мови, на звук і. Перший знайшов взаємозв'язок між старим етимологічним правописом та правописом фонетичним. Перший почав передавати той звук, що походить з давніх о, е, Ъ, через і, наприклад, піпъ, стіль, сімъя; тобі, собі, тінъ, літо, сіно. До Павловського ці звуки часом передавали через букву и, і. Запровадив до українського письменства букву і.

Міцна була традиція попередніх віків і загал продовжував писати й замість і. Але новину цю підтримали харківці, особливо Квітка-Основ'яненко та Гулак-Артемівський, які стояли за фонетичний правопис.

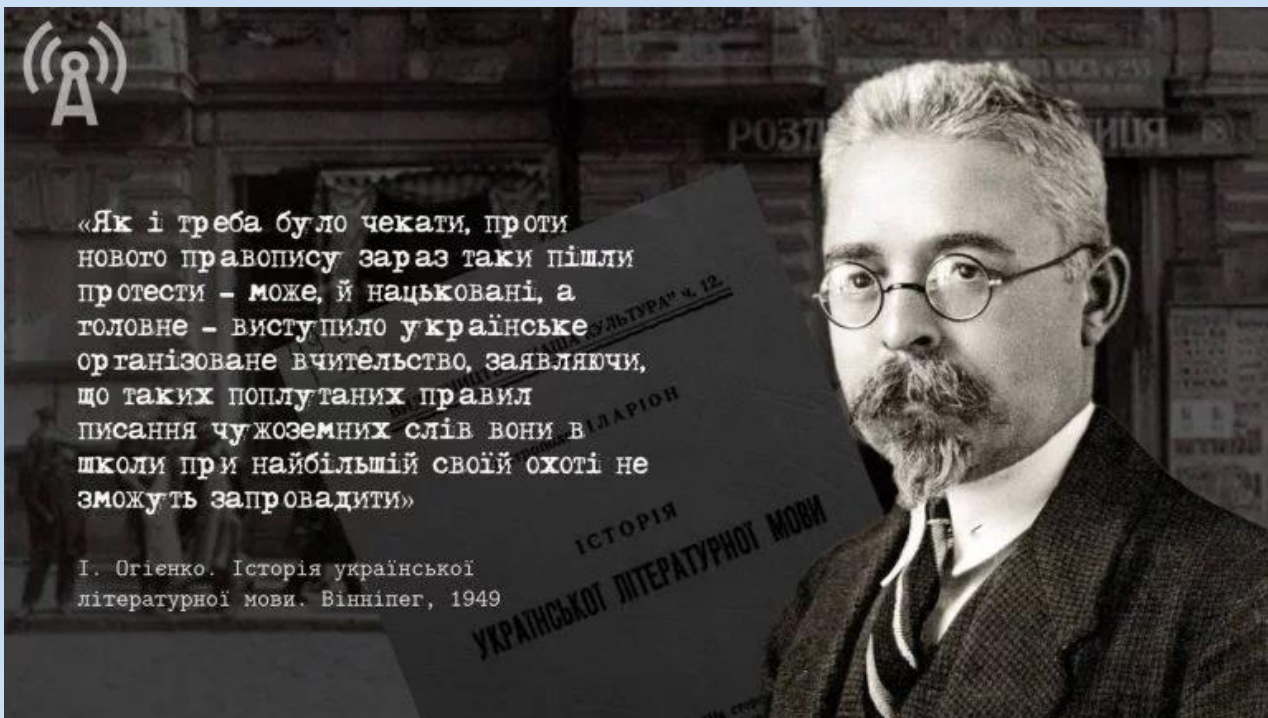
Пізніш, з 50-х років XIX століття, нововведення підтримав Пантелеймон Куліш, і з того часу воно остаточно закріпилося в українському письмі. До участі в творенні нового правопису долучилися М. Максимович, В. Антонович, М. Драгоманів, П. Чубинський.

В 1908-1909 рр. вийшов 4-х томний **«Словарь української мови»** під редакцією **Бориса Грінченка** – цей правопис був запроваджений в усіх українських виданнях. У 1918 році було видано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором **Іваном Огієнком**.

Український правопис 1921 р.

З відновленням української державності виникла потреба вироблення правил орфографії. Перший міністр освіти Центральної Ради Іван Стешенко доручив професору Івану Огієнку сформулювати короткі правила правопису. Наступним етапом стало створення Огієнком правописної системи, яку ухвалили в 1919 р. як **«Головні правила українського правопису»** для використання в УНР. Саме ці правила взяли за основу під час укладання «скрипниківки».

Українська Академія Наук.

Найголовніші правила українського правопису.

Передрук з Київського Видання 1921. року.

ФД
Ш12
0-36

СТУДІЇ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРАМАТИКИ
ВИДАЮТЬ: ІВАН ОГІЄНКО ТА РОМАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ
КНИГА II.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО

НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:

СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ КУРС
З ІСТОРИЧНИМ ОСВІТЛЕННЯМ

ВАРШАВА
1927

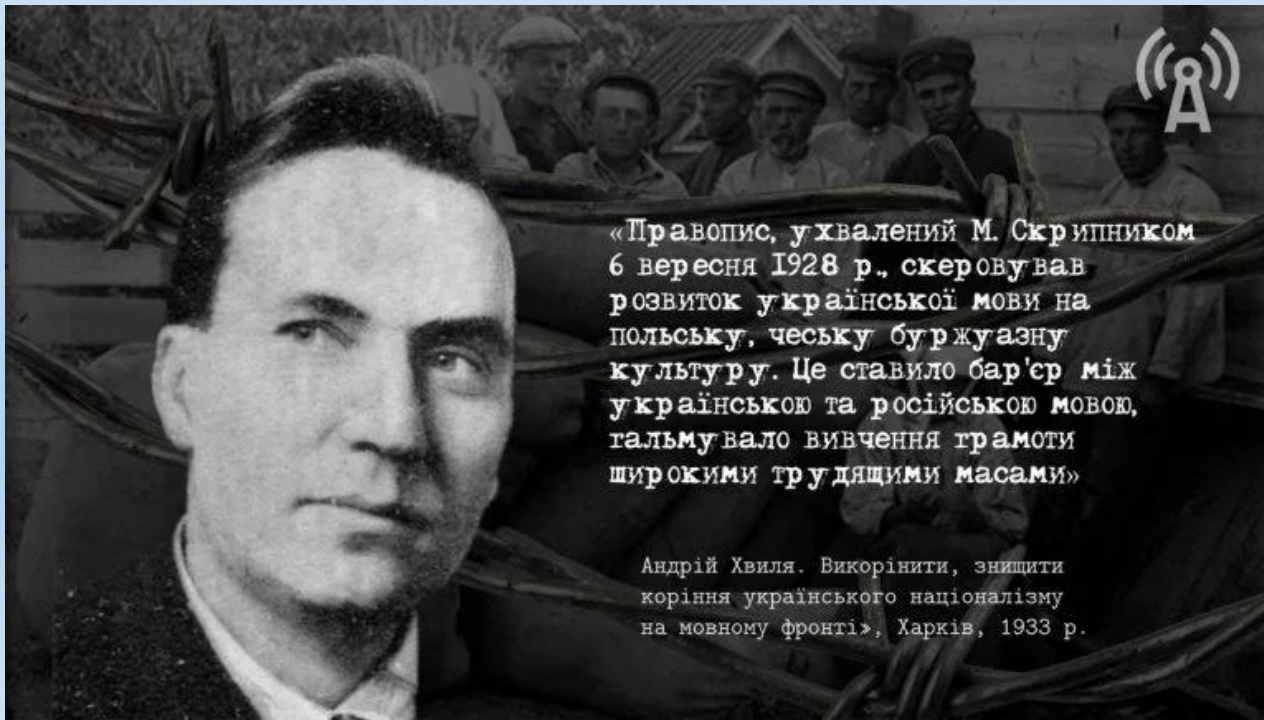
Іван Огієнко та його книга «Нариси з історії українського правопису».

1918 р. Український правопис (видання різних держав: УНР, Німеччина).

6 вересня **1928 року** народний комісар освіти Микола Скрипник затвердив **Харківський правопис**. Це був перший соборний правопис, бо творили його спільно провідні науковці Східної і Західної України.

Першовидання українського правопису, який називали харківським та використовували до 1933 року, зберігає бібліотека університету імені В. Н. Каразіна.

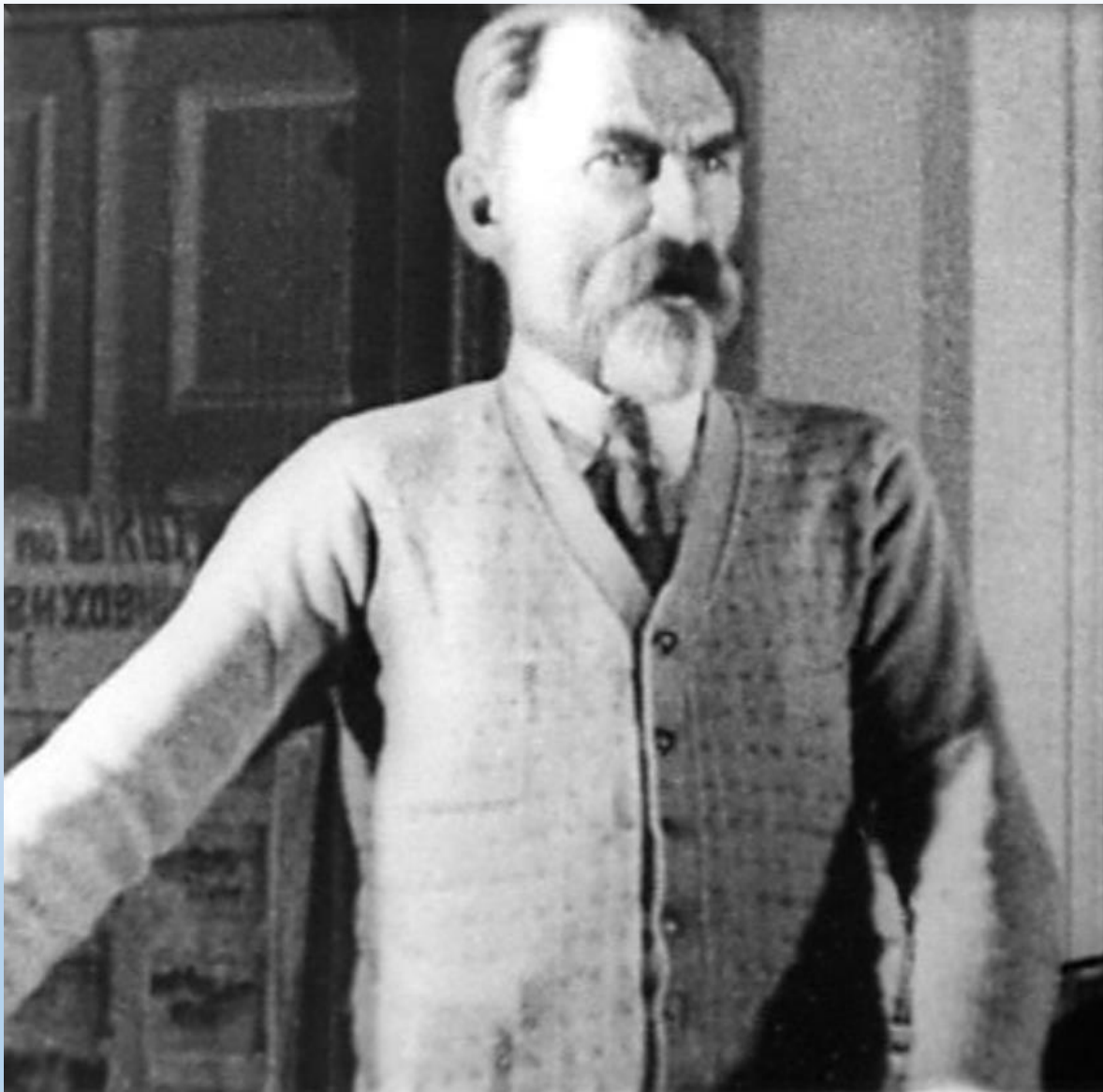
«Правопис, ухвалений М. Скрипником 6 вересня 1928 р., скеровував розвиток української мови на польську, чеську буржуазну культуру. Це ставило бар'єр між українською та російською мовою, гальмувало вивчення грамоти широкими трудящими масами»

Андрій Хвиля. Викорінити, знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті», Харків, 1933 р.

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УСРР

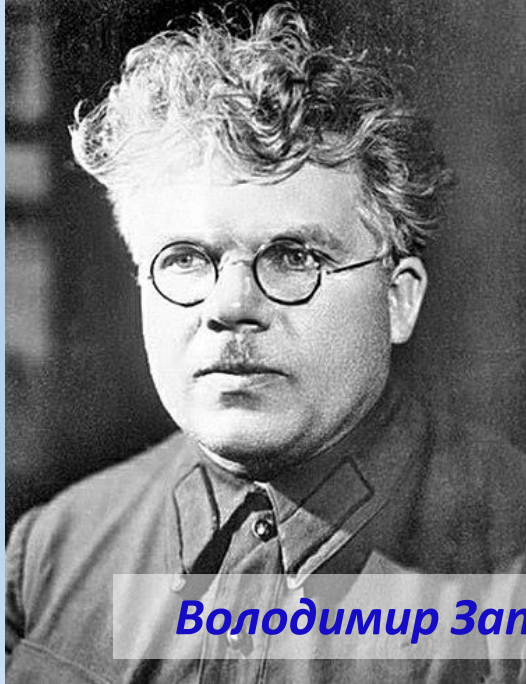
УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВИС

ВИДАВНИЦТВО „РАДЯНЬСКА ШКОЛА“
ХАРКІВ • 1933

Микола Скрипник та затверджений ним український правопис, 1928 року

У межах радянської України правопис 1928 року був чинним до 5 вересня 1933 року, у Галичині, на Волині й Буковині – до часу приєднання до УРСР (1939 р.). У постанові Наркомосу України, яку підписав Володимир Затонський, зазначено: *«Український правопис», затверджений Миколою Скрипником 6-го вересня 1928 року, був скерований на штучний відрив української мови від тої мови, що нею говорять багатомільйонні маси українських робітників та селян. Правописна комісія на чолі з М. Скрипником провела націоналістичну лінію в побудові, в літературному оформленні правопису. 6-го квітня 1933 року наказом нового керівництва Наркомосу України було організовано комісію під головуванням А. Хвилі для перевірки роботи на мовному фронті».*

Володимир Затонський

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УРСР

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

У 1933 р. правописна комісія на чолі з А. Хвилею затаврувала харківський правопис як «націоналістичний», негайно припинила видання будь-яких словників і без жодного обговорення за 5 місяців створила новий правопис, що уніфікував українську та російську мови.

З абетки вилучено букву ґ (як буржуазно-націоналістичну), а українську наукову термінологію переглянуто й узгоджено з російсько-українськими словниками.

Незначні зміни приймалися в редакціях правопису 1946 р. й 1959 р. Від 1960 р. до 1990 р. офіційною була редакція 1960 року.

«Життя вимагає перевидання «Українського правопису» 1946 р., щоб усунути з нього все те, що створює невиправдані особливостями української мови відмінності її правопису від виданих у 1956 р. правил російської мови».

Внаслідок орфографічних реформ українська мова втратила свої самобутні характеристики, ознаки, якими вирізнялася з-поміж інших слов'янських мов. Наша мова змушена була «зодягати» чуже орфографічне вбрання. Пішли в небуття літера ґ, словоформи радости, ніжності, загубився десь кличний відмінок. Це далеко не повний перелік змін у царині правопису, що сталися 1933 року.

Український правопис 1945 р.

В 1938 р. Рада народних комісарів УРСР затвердила Державну правописну комісію для розгляду проекту змін українського правопису, щоб остаточно *«ліквідувати націоналістичні перекручення... українського правопису»*. Підготовлений комісією проєкт схвалено 8 серпня 1943 року, затверджено 5 травня 1945 року.

НАРОДНИЙ КОМІСАРИАТ ОСВІТИ УРСР

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

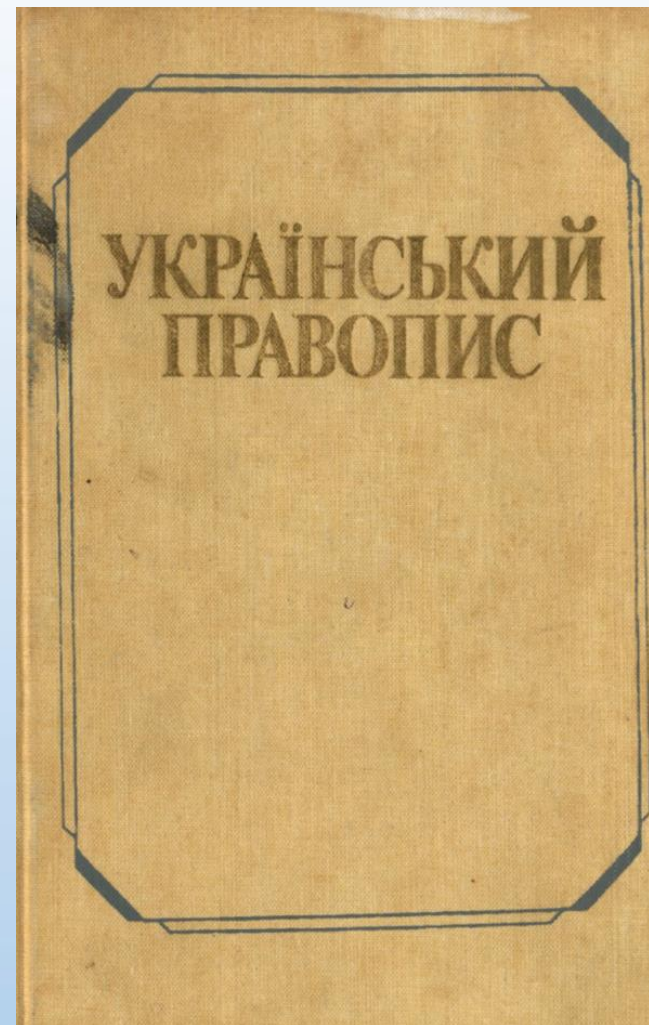
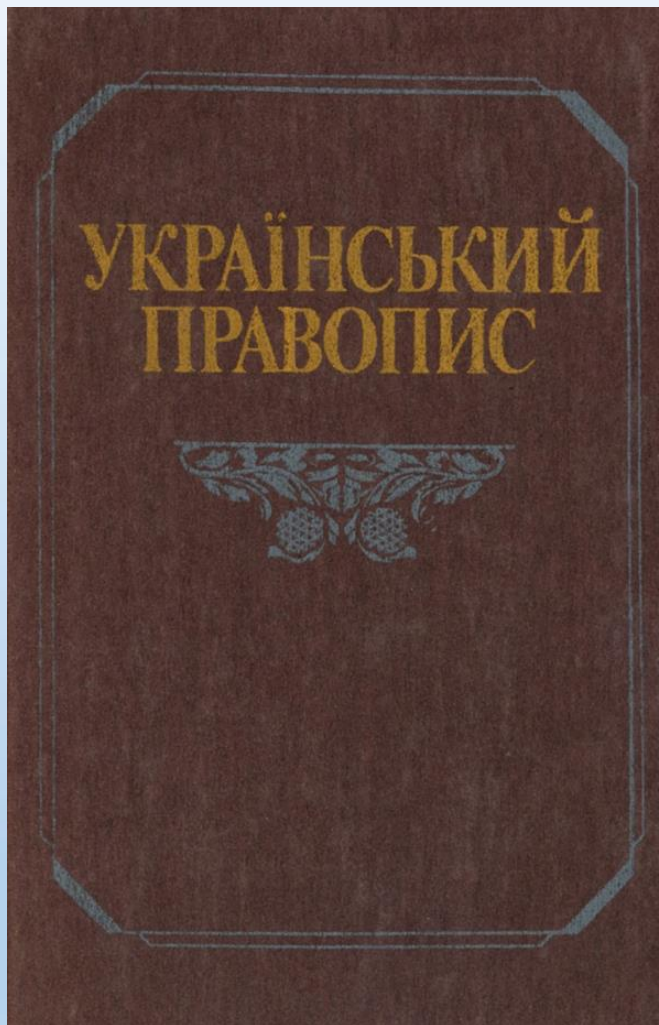
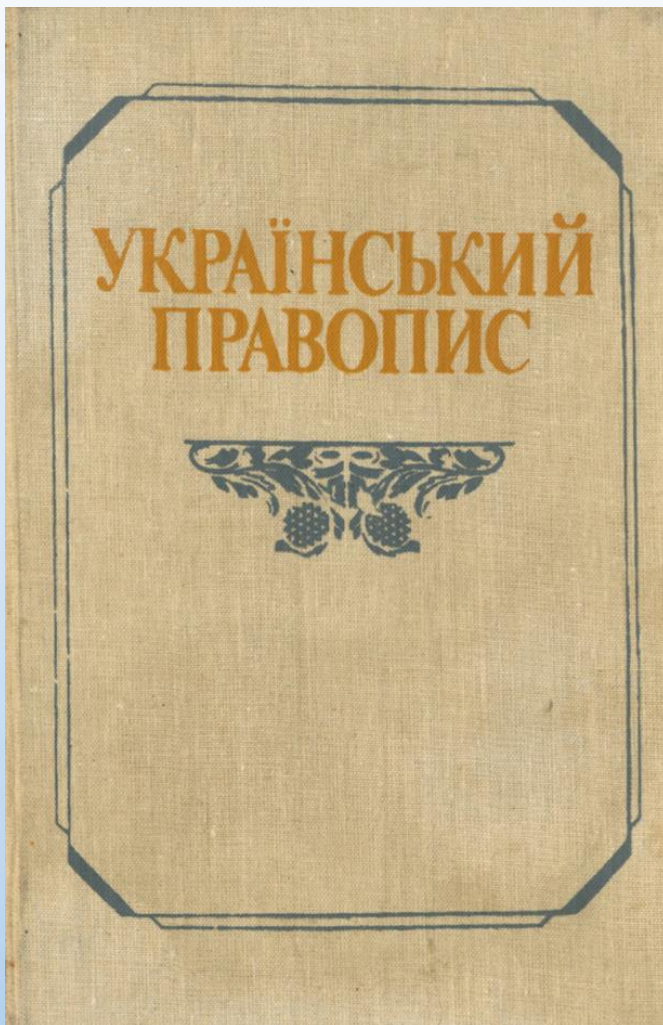
УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

ВИДАВНИЦТВО АН УРСР · 1960

В 1960 р. прийнято нову редакцію українського правопису, який був чинним майже 30 років – до кінця 80-х років ХХ століття.

Через три десятиліття, коли український народ заявив, що російщення української мови, яке тривало від часів Переяславської злуки треба негайно припинити, бо українцям загрожує етноцид і лінгвоцид, правопис постав в оновленому вигляді. Прийнято закон **«Про мови...»** та нова редакція орфографічного кодексу, проголошено незалежність України і заяву на Міжнародному конгресі українців про потребу створення єдиного для всіх українців світу правопису.

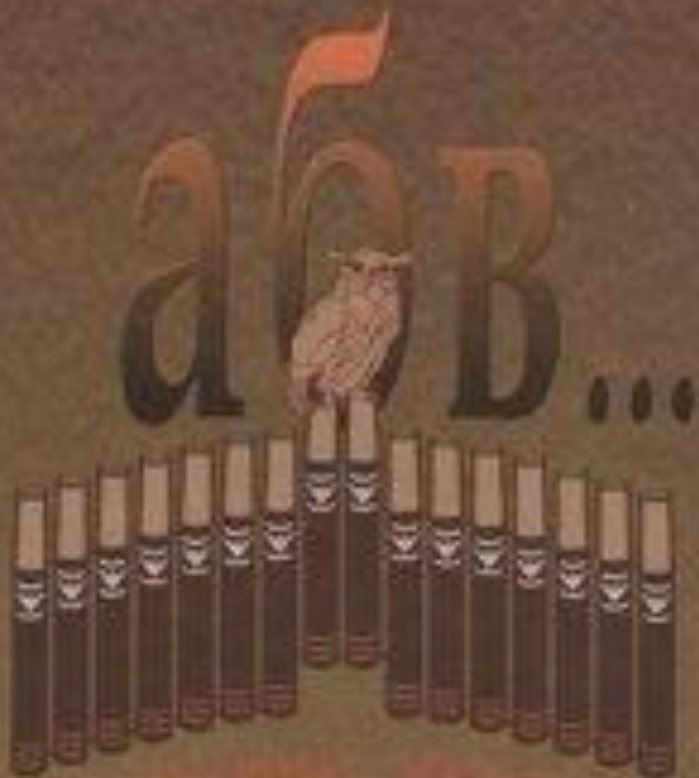
Український правопис 1990 року – третє видання радянського правопису. Його характерною рисою стало відновлення вилученої букви **ґ**, а також перенесення м'якого знака з кінця абетки на місце після літери **щ**.

Український правопис 1990 року

С.І. ГОЛОВАЩУК

**ОРФОГРАФІЧНИЙ
СЛОВНИК**
СКЛАДНИХ СЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Протягом наступних тридцяти років український правопис не перевидавався, незважаючи на потреби шкільної та вищої освіти.

Крім того, мова не стоїть на місці: з'являються нові слова, терміни, триває процес запозичання, розширюється сфера функціонування української мови.

Зміни українського правопису відображено в новому виданні – **«Орфографічному словнику української мови» С. І. Головащука** (Київ, 1994).

Український правопис 2019 р.

Схвалено Кабінетом Міністрів України (Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.), спільним рішенням Президії Національної академії наук України і Колегії Міністерства освіти і науки України, затверджено Українською національною комісією з питань правопису.

Література:

Грінченко, Б. Три питання нашого правопису / Б. Грінченко. – Київ : Електрична друкарня К. І. Милевського і Ко., 1908. – 38 с.

Когут, В. Український правопис 2019: зміни та правила / В. Когут. – Тернопіль. – Видавництво Навчальна книга – Богдан, 2019. – 16 с.

Український правопис / [художник-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова]. – Харків : ФОЛІО, 2019. – 347 с.

Базів, Л. «Нова редакція правопису повертає норми, які штучно вилучили через «сталінську політику зближення мов» : [інтерв'ю з мовознавцем, автором підручників, телеведучим Олександром Авраменком] / Л. Базів // Урядовий кур'єр. – 2019. – № 180, 20 вересня. – С. 5. – Надруковано зі скороченнями.

Вакулович, Л. Л. Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення / Л. Л. Вакулович, Н. Г. Назаренко, І. А. Регушевська // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2024. – Вип. (208). – С. 61–66. – Режим доступу: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/276>

Видайчук, Т. Варіювання орфографічних та фонетичних норм староукраїнської мови XVI ст. / Т. Видайчук // Мовознавство : матеріали VI Міжнародного конгресу україністів : збірник доповідей, (Донецьк, 28 червня–1 липн 2005 р.) / Міжнародна асоціація україністів ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; НАН України ; Донецький національний університет ; Інститут української літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Київ ; Донецьк, 2007. – С. 314–321.

Видайчук, Т. Проблеми становлення староукраїнського правопису в світлі праць Михайла Максимовича / Т. Видайчук // «Я син свого народу». Наукова спадщина Михайла Максимовича : (до 200-річчя з дня народження вченого) : збірник наукових праць учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Переяслав-Хмельницький, 14–15 жовтня 2004 р.) / Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. – Київ : Просвіта, 2006. – С. 143–148.

Гримашевич, Г. І. Новий український правопис: історія, сучасність, перспективи / Г. І. Гримашевич // Формування базових і фахових компетентностей студентів у закладах вищої освіти : матеріали науково-практичної конференції. – 2020. – С. 26–28. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/35726/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%9F%D0%98%D0%A1.pdf>

Ейсмонт, Ю. Новий правопис: дискусійні питання / Ю. Ейсмонт // Вісник Книжкової палати. – 2020. – № 9. – С. 15–19.

З історії виникнення української писемності та мови / О. С. Корнійчук, О. А. Мельник, О. С. Курманчук, Т. В. Мазуркевич // Все для вчителя. – 2015. – № 10, жовтень. – С. 11–12.

Колібаба, Л. М. Закінчення знахідного відмінка іменників в історії українського правопису / Л. М. Колібаба // Українська мова. – 2020. – № 3. – С. 28–27.

Кортяк, Є. Ю. Основні етапи в історії розвитку українського правопису / Є. Ю. Кортяк // Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті : збірник матеріалів XXIV Міжнародного молодіжного форуму, 7–9 квітня 2020 р. – Харків : ХНУРЕ, 2020. – Т. 11. – С. 13–14. – Режим доступу: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/453a56b8-810e-4b35-b29c-2f1d57a92746>

Лубенець, Т. Г. До історії українських граматок / Т. Г. Лубенець // Радянська освіта. – 1926. – № 11. – С. 55–59.

Михальчук, М. О. Історія становлення українського правопису / М. О. Михальчук // Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті : матеріали XXIII Міжнародного молодіжного форуму, 16–18 квітня 2019 р. – Харків : ХНУРЕ, 2019. – Т. 11. – С. 39–40. – Режим доступу: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/8e0521c4-b02a-4237-b1c9-9f378895e283>

Моця, О. П. Литовська доба в деталях писемної та матеріальної культур України / О. П. Моця // Археологія. – 2019. – № 3. – С. 41–47.

Імплементация нового українського правопису [Електронний ресурс] : інфо-дайджест : слайд-презентація / Наукова бібліотека СумДПУ імені А. С. Макаренка ; уклад. Н. А. Чайка. - Електрон. текст. і зображув. дані. - Суми : НБ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. - 28 слайдів. - Режим доступу: <http://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/info-dajdzhest-implementacziya-novogo-ukrayinskogo-pravopysu.pdf>

Новий правопис не повинен роз'єднувати країну / Відділ зв'язку з громадськістю Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка // Голос України. – 2018. – № 212, 9 листопада. – С. 6.

Півторак, Г. П. Державна мова у великому князівстві литовському і проблема розмежування українських та білоруських писемних пам'яток / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 2005. – № 3/4. – С. 80–84.

Приходько, Ю. Проблема повернення літери Г до українського правопису в науковому доробку Олександра Рибалка : [мовознавець-україніст] / Ю. Приходько // Дивослово. – 2020. – № 10. – С. 27–34.

Скопненко, О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії) / О. І. Скопненко // Вісник Національної академії наук України. – 2020. – № 3. – С. 78–87.

Степаненко, М. І. Український правопис із погляду історії та сьогодення «Український правопис» 1990 року / М. І. Степаненко // Постметодика. – 2024. – № 1 (142). – С. 38–47.

Стислий огляд основних змін у новій редакції «Українського правопису» (2019) // Освіта України. – 2019. – № 23, 10 червня. – С. 9.

Ющук, І. Оновлений правопис : [розглядаються й коментуються зміни, що запропоновані в правописі 2019 року] / І. Ющук // Дивослово. – 2020. – № 1. – С. 27–30.

Матеріал підготовлено бібліотекарем II категорії Л. П. Михно

Матеріал підбрано за інформацією Інтернет-ресурсів

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vprovadzhennya-novoyi-redakciyi-ukrayinskogo-pravopisu>

<https://naurok.com.ua/prezentaciya-stisliy-oglyad-osnovnih-zmin-u-noviy-redakci-ukra-nskogo-pravopisu-2019-120077.html>

<https://kroun.info/iz-pershih-vust/pravopis-pravda-domisli-ta-bezsoromna-brehnya/>

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/osnovni-zminy%202019.pdf>

[https://24tv.ua/ukrayina tag1119](https://24tv.ua/ukrayina_tag1119)

<http://litakcent.com/2019/06/03/noviy-pravopis-nabuvchinnosti/>